

Др Слободанка Константиновић Вилић,
Редовна професорка Правног факултета,
Универзитет у Нишу

ПРЕГЛЕДНИ НАУЧНИ ЧЛАНАК

UDK: 343.9:305

Рад примљен: 30.09.2013.

Рад прихваћен: 14.11.2013.

ФЕМИНИСТИЧКА КРИМИНОЛОГИЈА: ТЕОРИЈСКИ ОКВИР О РОДНИМ ОБЕЛЕЖЈИМА КРИМИНАЛИТЕТА¹

Апстракт: *Феминистички оријентисани аутори/ауторке критикују класичну криминологију због недостака родне анализе у сагледавању феноменолошких и етиолошких објашњења криминалитета. Криминолошка објашњења криминалитета дуго су се заснивала на теоријским поставкама које су се односиле на мушке преступнике јер су они преовлађивали у укупном броју извршилаца кривичних дела. До седамдесетих и осамдесетих година прошлог века проучавањем криминалитета су се бавили углавном мушкарци и проучавање криминалитета жена у оквиру класичне криминологије представљало изузетак, неку врсту специфичног криминалитета. Феминизам, као значајан део друштвене, политичке и филозофске мисли, није заузимао посебно место у конвенционалној криминолошкој литератури. Због тога су многа криминална понашања чије су жртве жене остала ван криминолошких проучавања или су проучавана на начин који је одговорност преносио на жртву, често више окривљујући њу него учиниоца за оно што јој се догодило (силовање, сексуално узнемиравање на радном месту, насиље у браку и породици). Циљ овог рада је да укаже на развој феминистичке криминологије, основна теоријска објашњења везана за родни приступ криминалитету и допринос феминистичке криминологије другачијем, нестереотипном сагледавању криминалитета заснованом на истраживању значења и природе родних релација.*

Кључне речи: *феминизам, криминологија, родни приступ, криминалитет, криминализација, виктимизација.*

---

boba411@gmail.com

1 Рад је резултат истраживања на пројекту „Усклађивање права Србије са правом Европске Уније“ бр.01-1523/24-2013 од 4.7.2013. који финансира Правни факултет Универзитета у Нишу у периоду 2013-2018. године.

1. Увод

У раду Кристине Вилијамс (Williams, 2000:9) академски феминизам је описан као „општи приступ разумевању статуса жена у друштву“. Упркос различитим теоријским ставовима, сви феминистички оријентисани аутори/ауторке имају исти циљ изучавања: разумевање узрока родне неравноправности и заступање покрета за оснаживање жена. У оквиру феминистичке криминологије посебно се разматрају теоријски оквири родне неравноправности и других неравноправности, које произилазе из припадања одређеној раси, националности, класи или годинама. За разлику од mainstream криминолошких анализа криминалитета жена, феминистичке криминолошке анализе, поред криминолошких теорија криминалитета, имају као полазну тачку теорије рода и критички приступ родним животним ситуацијама жена и мушкараца (Daly, 1998:86).

Јединствена дефиниција феминистичке криминологије не постоји због тога што је немогуће обухватити широк спектар питања која она изучава. Једна од првих дефиниција указивала је на то да се феминистичка криминологија односи на онај део криминолошког истраживања и теорије које изучавање криминалитета и кривичног правосуђа посматра у оквиру друштвених ставова системски обликоване родним односима (Miller, Mullins, 2006:217). У свом познатом раду „Феминизам и криминологија“ Daly и Chesney-Lind (Daly, Chesney-Lind, 1988:504) пишу о „родно свесној криминологији“, наглашавају значај примене феминистичког дискурса на криминолошке анализе и наводе пет обележја који феминистичку криминологију разликују од традиционалног криминолошког приступа. Најпре се полази од констатације да род није природна чињеница, већ комплексан друштвени, историјски и културни производ, који не проистиче из биолошких полних разлика и репродуктивних капацитета. Друго обележје је да род и родни односи уређују друштвени живот и друштвене институције на фундаменталан начин. Следеће обележје полази од тога да родни односи и конструкција мушкост/женскост нису симетрични, већ се заснивају на организационом приступу мушке супериорности и политичко економске доминације над женама. Из овог обележја произилази да системи знања рефлектују мушке погледе природног и друштвеног света – продукција знања је родна. Последње обележје феминистичке мисли је да жене треба да буду у центру интелектуалног истраживања, не на периферији, невидљиве, додаци мушкарцима. Савремени феминистички истраживачи теже ка томе да повежу обележја расног, класног и родног унетавања, препознајући да се женска искуства рода разликују у складу са њиховом позицијом у расним и класним хијерархијама (Miller, Mullins, 2006:218).

Посебна пажња у криминологији посвећена је феминистичкој критици конвенционалних теорија због тога што су у својим објашњењима потпуно изоставиле жене извршитељке кривичних дела наводећи као разлог за то знатно мање учешће жена у општем криминалитету од мушкараца. Криминолошке теорије генерализују објашњења криминалитета полазећи од тога да теорије које настају на основу проучавања мушкараца могу да објасне и криминалитет жена и жене преступнице, док теорије које настају на основу студије о женама не могу да се примене код мушких делинквената. Друга критика се односи на теорије које се заснивају на уверењима о фундаменталним разликама између мушкараца и жена и повезаности ових особина са криминалитетом. Стереотипна схватања о томе да су мушкарци реалнији, активнији, агресивнији, насупротив женама које су емоционалније, пасивније и слабије представљају основу за објашњење криминалитета индивидуалним факторима. При томе, раније теорије о криминалитету жена фокусирају се на факторима поремећаја личности и емоционалној неприлагођености (Miller et al. 2006:218). Нова теоријска објашњења у оквиру феминистичке криминологије приликом сагледавања узрока криминалитета не потенцирају родне разлике на индивидуалном нивоу, већ настоје да препознају и објасне варијације у оквиру рода које су резултат структурних позиција, као што су раса, класа и године. Посебна пажња се посвећује објашњењу утицаја родне хијерархије, моћи и родне неравноправности на криминалитет уз наглашавање да је кључна тачка за разумевање и реаговање на жене преступнице разумевање њиховог статуса као жртва криминалитета.

2. Ранија објашњења криминалитета жена

У време када су се криминологијом углавном бавили мушкарци, криминалитет жена се често наводио као фуснота у радовима о мушком криминалитету који су представљани као радови о криминалитету уопште. Одсуство жена из ове области имало је за последицу и то да су многа криминална понашања чије су жртве жене остала ван криминолошких проучавања или су проучавана на начин који је одговорност преносио на жртву често више кривећи њу него учиниоца за оно што јој се догодило (силовање, сексуално узнемиравање на радном месту, насиље у браку и породици). И најзад, бављење криминологијом од стране мушкараца довело је и до игнорисања улоге закона и понашања органа друштвене контроле (полиција, тужилаштва, судије, затвори) како у криминализацији тако и у виктимизацији жена (Константиновић Вилић, Николић Ристановић, 1998:277).

Прве криминолошке теорије нису посебно објашњавале криминалитет жена и полазиле су од тога да углавном исти фактори условљавају криминалитет жена и мушкараца, стим што је у оквиру криминалитета жена више наглашена биолошка и психолошка компонента. Жене су посматране као сексуални објекти за задовољавање физиолошких, психолошких и социјалних потреба мушкараца, а сексуалност је представљала узрок свих женских понашања, па и криминалног. Међутим, разматрања и анализе криминалитета жена показала су да криминалитет жена заслужује много већу пажњу научне и стручне јавности. Међу писцима који су покушавали да објасне криминалитет жена не постоји сагласност у схватањима о факторима који условљавају овај криминалитет. Једина чињеница коју сви прихватају је статистички доказана мања стопа криминалитета жена од криминалитета мушкараца (Cremet, 1974:23), као и тврђење да, ако је криминалитет у целини загонетка, онда је још парадоксалнији и необјашњивији развој женског криминалитета (Lange, 1970:16).

Међу теоретичарима који су покушали да објасне због чега постоје разлике између броја кривичних дела која врше мушкарци и оних која врше жене, као и узроке криминалитета жена, постоје разлике у схватањима. Тако је могуће издвојити неколико група схватања према основној оријентацији теоретичара који су их заступали.

Прва група обухвата биолошко психолошка схватања чији су заступници Lombroso, Exner, Mezger, Sauer, Middendorf и други. Ломброзо (Lombroso/Ferrero, 1894:408), представник антрополошке теорије, на основу антропометријских мерења, створио је концепцију „рођене преступнице“ и „рођене проститутке“. Он је вршећи аутопсије доказивао да су неке жене на основу структуре костију лобање и других физичких карактеристика предодређене за вршење одређених типова злочина. „Рођена преступница“ представља двоструки изузетак: као преступник и као жена, она је чудовиште грешно и безочно.² Концепција Ломброза о рођеној преступници и проститутки претрпела је критике у склопу критика концепције о рођеном злочинцу, али је такође критиковано Ломброзово тврђење да се старије проститутке криминално понашају (Константиновић Вилић, 1986:9).

Биолошким факторима се објашњавао криминалитет жена истицањем њихове слабије телесне конституције за вршење деликата насиља, постојањем генеративних фаза и мањим нивоом хормона андрогена. Ова

---

² Ломброзо је истицао проституцију жена као еквивалентну замену за криминалитет жена, као и то да је мање учествовање жена у злочину само привидно, јер, када би се случајеви проституције додали бројкама женског злочина, те бројке би достигле и престигле криминалитет мушкараца. Жене кроз различите форме проституције, која није у свим облицима кажњива, врше деликте против својине, најчешће преваре и крађе.

схватања су критикована и то нарочито она која су истицала да је мања телесна снага жена разлог за мање вршење кривичних дела. Противници ових схватања су истицали да је агресивност могућа без снаге тела, да недостатак физичке снаге замењује примена технике и да се ознака „снажан провалник» више не примењује у свом стереотипном значењу јер провале могу да буду извршене и без нарочите телесне снаге и величине тела.

Психолошким факторима се објашњавао криминалитет жена истицањем типичне „женске пасивности» насупрот мушкој активности, мање агресивности, веће плашљивости, осећања зависности и беспомоћности, веће емоционалности, слабог самопоуздања. Према психолошким схватањима „женска пасивност» објашњава мање учешће жена у деликтима који се одликују агресивним нападом и активношћу; женска „тенденција ка непоштењу» повезује се са релативно великим уделом жена у клеветању, лажном оптуживању и убиствима отровом; велика „женска емоционалност» пружа објашњење за вршење увреде као сопствене форме напада жена и повећане раздражљивости (Константиновић Вилић, 1986:10). Представник психоаналитичке теорије у криминологији Сигмунд Фројд тврдио је да криминалитет жена произилази из њихове жудње и зависти због тога што не поседују мушки полни орган. Фројд је тврдио да је девијантна жена жена која жели да буде мушкарац и да ће због тога завршити као неуротична. Веровао је да су жене сексуалне мазохисткиње и да могу уживати само уз бол (Пекић, 2013:178).

Свакако треба поменути и Ото Полака који је такође покушао да објасни криминалитет жена дистанцирајући се од апсолутног биолошког детерминизма. Узроци криминалног понашања жена, према тврђењу Полака, морају се тражити у повезаности између биолошких и културних детерминација јер криминалитет жена представља одраз њихове биолошке природе у датој културној средини.³ Улога жене као домаћице и мајке, сматрао је Полак, служи да сакрије њихове криминалне подухвате (Pollak, 1950:167). На основу схватања о „маскираној» слици женског злочина, развила се социолошка теорија етикетирања (labeling theory), према којој је криминалитет жена квантитативно мање етикетиран јер социјалне контролне инстанце кажњавања и гоњења нису реаговале на „примарну» девијацију код жена и биле су разбијене пред неоткривеним криминалитетом жена. Статистичким подацима о квантитативној слици криминалитета жена замера се да нису довољно тачни због постојања

---

3 Исти аутор је истакао „маскирани карактер женског злочина», који се састоји у томе да жена само привидно врши мање кривичних дела од мушкараца, она је способна да своје преступе прикрије, ретко долази пред суд ради осуде а њен се злочин тешко открива јер делује као подстрекач и помагач а мање као извршилац.

велике „тамне бројке“ у женском криминалитету, нарочито код побачаја који над собом врши сама жена, убиства детета при порођају и крађе из робних кућа (Константиновић Вилић, 1986:11).

Криминалитет жена је био сагледан и у радовима који су криминалитет објашњавали социјално економским факторима (Садерланд, Каван, Колдвел, Етјен де Греф, Наполеоне Колајани и др.). Према присталицама ових схватања, криминалитет жена се објашњава различитим положајем мушкараца и жена у друштву јер су жене искључене из друштвеног живота и мало имају прилике за вршење кривичних дела за разлику од мушкараца. Бонгер је упоредио жену у социјалном простору са биљком у стакленој башти од које је уклоњен сваки утицај који води до деликта. Феномен женског криминалитета за Садерланда је искључиво продукт социјалне несамосталности жене и он је различит унутар различитих култура, држава и региона у државама. Као доказ за ово тврђење Садерланд је наводио да у земљама у којима жене уживају највећу слободу и равноправност са мушкарцима стопа женског криминалитета показује тенденцију приближавања стопи мушког криминалитета. Слично је у већим градовима где је друштвени положај жене ближи положају мушкараца него у мањим градовима. Социолошки оријентисана схватања често наводе еманципацију жена, која се посматра веома уско и везује за запосленост жена, као веома значајан фактор повећања криминалитета жена. (Константиновић Вилић, Петрушић, 2010:329).

Постоје теоретичари који су указивали на истовремено деловање биопсихичких и социјално економских фактора на криминалитет жена (Ханс фон Хентинг, Мејбл Елиот, Селиг, Хагеман и др.). Хентинг је истицао да је злочин „типично мушка реакција“ и да на криминално понашање жена утичу биолошке и психолошке особине заједно са социјалним и економским факторима.

Мејбл Елиот је сматрала да ситуација наводи жене на вршење кривичних дела, да је главно објашњење за неслагање квоте криминалитета између мушкараца и жена у посебним карактеристикама њиховог начина живота, да је разлог постојања мањег броја преступница у томе што је просечна жена мање изложена сукобима између својих етичких вредности, начина живота и постизања својих циљева него што је то случај са просечним мушкарцем (Mabel Elliott, 1962: 170-171).

Наведена теоријска схватања о криминалитету жена у оквиру конвенционалних криминолошких теорија разликују се од феминистичких теорија које су настојале да објасне брачно и партнерско, као и сексуално насиље према женама. Већина теорија се заснивала на једностраном објашњењу

криминалитета индивидуалним факторима и особинама жена, као и стереотипним улогама жена у друштву.

3. Различити правци у феминистичкој криминологији и феминистичке теорије

Веће укључивање жена теоретичарки и истраживачица у криминолошка изучавања почиње седамдесетих и осамдесетих година прошлог века. Њихов допринос је значајан како у теорији (објашњења узрока криминалитета) тако и на плану епистемологије (науке о сазнању), методологије (начина сазнавања криминалитета) и практичне борбе против криминалитета (аутономне женске организације - СОС телефони, склоништа за претучене жене, саветовалишта за жртве инцеста и др.). У све наведене области унет је критички став према дотадашњем начину сазнања и објашњењу криминалитета. Феминистичка критика се развила у оквиру три сегмента криминолошког проучавања: криминалитет жена, насиље над женама и виктимизација жена. Међу првим феминистички оријентисаним ауторкама, које су у оквиру криминологије, учиниле видљивим жене криминалке биле су Adler, Simon, Carlen и Biron, док су се женама жртвама бавиле Bowker, Pizzey, Dobash/ Dobash указујући и на институционализовани сексизам у оквиру криминолошке теорије, политике и праксе.

Први феминистички оријентисани радови у криминологији (Адлер, Симон, Хенсон) тражили су узроке различите заступљености мушкараца и жена у криминалној популацији у друштвеној неједнакости мушкараца и жена. Истицало се да еманципација жена и феминизам утичу на пораст криминалитета жена и повећање учешћа насилних кривичних дела у оквиру њега. Суштину овог погледа на криминалитет жена чини аргумент једнаких могућности (*equal opportunity argument*) по коме се са омогућавањем већег приступа жена позицијама које су дуго времена биле резервисане само за мушкарце повећава њихова изложеност могућностима да постану учиниоци кривичних дела (Константиновић Вилић et al., 1998: 278).

Ови ставови оштро су критиковани од стране бројних ауторки, које су писале о томе да је покрет за женска права напосто «прелетео» изнад незапослених и сиромашних жена и жена које припадају мањинама којима углавном припадају криминалке. Те жене не само да нису добиле већа права и могућности, већ су суочене са још тежом борбом за егзистенцију. Структура кривичних дела која врше жене, а која и даље одражава њихову традиционалну улогу у друштву представља добар показатељ да

је еманципација жене имала слаб утицај на криминалитет жена. Наиме, жене и даље врше ситна имовинска кривична дела која одражавају њихов положај ситних потрошача. Случајеви телесних повреда и убистава која врше жене такође рефлектују њихово место у друштву, с обзиром на то да се врше углавном према мужевима, љубавницима и деци (Константиновић Вилић et al., 1998: 278).

Феминистичке теорије о насиљу над женама у браку полазе од односа моћи у друштву и његове узроке налазе у неједнакој моћи мушкарца и жене како на нивоу глобалног друштва тако и у личним, односно брачним односима. Међу феминистичким психолошким и психосоцијалним објашњењима насиља према женама у браку насталим као реакција на психолошке теорије, које су брачно насиље према женама објашњавале урођеним женским мазохизмом, посебно су значајне теорија «научене беспомоћности», теорија „циклуса насиља“ (Walker, 1977/78: 525) и теорија «преживљавања» (Goudorf, Fisher, 1988:85). Од феминистичких теорија које настоје да насиље над женама у браку објасне социолошким теоријама, истичу се оне која узроке сагледавају у патријархату, економској зависности жене од мужа, класној и расној припадности жене која условљава њен друштвени положај и услове живота (Николић Ристановић, 2011:342).

Објашњење сексуалног насиља према женама заузима у феминистичкој литератури значајно место. Силовање, као најтежи сексуални деликт, дефинисано је као сексуални акт кога жена не жели, који је против њене воље. Истиче се да је силовање акт агресије и насиља, најдрастичнији облик опресије жене који није у пракси на одговарајући начин осуђен и кажњен. Овај акт агресије мотивисан је непријатељством према женама и жељом да се жена понизи или да се покаже контрола над њом. Потврда мушке контроле се показује кроз сексуално понижавање жене. Силовање служи да се овековечи неједнака расподела снага и моћи између мушкарца и жене и да се све жене држе у страху. Како је одлично приметила Susan Brownmiller (Brownmiller, 1974:15): «силовање није ништа више ни мање него свесни процес застрашивања путем којег сви мушкарци држе све жене у стању страха и на тај начин их контролишу.» Осим тога, феминистичка критика је разоткрила различите митове и предрасуде који се уобичајено везују за силовање. Једне се односе на мушкарце (силовање је спонтани чин задовољења нагона на лицу места, мит о неукротивом мушком нагону, силоватељ је психички болесник, односно сексуални манијак, мит о вршењу силовања од стране мале групе психопата, силоватељ је пијан или дрогиран, он је непознато лице), а друге на жене (веровање да жене постижу задовољство кроз бол и понижење - мит о женском мазохизму, веровање да жене у ствари прижељкују да буду силоване, мит о кривици

или подељеној одговорности жене - жена је одговорна колико и силоватељ јер силовања не би било да и она није својим изгледом или понашањем томе допринела; добре девојке нико не силује; жена не може бити силована против своје воље).

Феминистичка истраживања сексуалног насиља над женама обухватају не само друштвене узроке овог облика насиља, већ и критику неадекватне друштвене реакције и стигматизација жртве силовања. Узроци сексуалног насиља сагледавају се у доминирајућим обрасцима односа међу половима у патријархалном друштву.

У оквиру феминистичких теорија развиле су се и *теорије родних улога* које доводе у везу родну социјализацију, родне улоге, мушки и женски идентитет и на тај начин спајају радикални и социјалистички феминизам. Аустралијски социолог Robert Connell (Connell, 1987:187) разрадио је *теорију хегемонске мушкости и наглашене женствености*, према којој хегемонску мушкост карактерише плаћени рад, подређеност жена и девојака мушкарцима, хетеросексизам и снажан мушки сексуални нагон који се на може контролисати, укључујући понашање којим се остварује ауторитет, контрола и агресивност. Наглашена женственост је описана као сексуална пријемчивост младих жена и материнство када се ради о старијим женама. Амерички криминолог James Masserschmidt заступао је теорију *структуриране акције* у оквиру које је навео три специфичне друштвене структуре са наглашеним односима жена и мушкараца: родна подела рада, родни односи моћи и сексуалност (Николић Ристановић, 2011:344). Још једно теоријско схватање је понуђено за осветљавање родних релација – анализа рода као ситуационог остварења, по коме је род много више улога или индивидуална карактеристика, односно механизам на основу кога ситуационо друштвено деловање доприноси репродукцији друштвене структуре (West, Fenstermaker, 1995:21). Нека феминистичка истраживања су настојала да објасне разлике у криминалитету жена и мушкараца тиме да је криминалитет „извор за остварање рода“, друга су пручавала род као извор криминалитета, а има и таквих која повезују комплексне односе између родних структура, друштвених пракси и идентитета (Miller et al. 2006:225).

4. Основна питања mainstream криминолошких истраживања рода и феминистичка истраживања

Главна мејнстрим (mainstream) криминолошка истраживања рода усмерена су на два питања: могућност генерализације и проблем родних пропорција или родне размере у обиму криминалитета (Miller et al. 2006:225).

Теорије које су створене да објасне зашто људи постају криминалци односе се на мушкарце и представљају заправо теорије о томе *зашто се мушкарци појављују као криминалци*. Све док се нису појавила феминистичка истраживања, претпостављало се да су теорије родно неутралне и да се могу применити и на мушкарце и на жене. У складу са препознавањем рода као структурног обележја друштва, феминистички оријентисани аутори/ауторке су експлицитно поставили питања: „Да ли се теорије о криминалитету мушкараца примењују на жене? Да ли логика таквих теорија може бити модификована тако да обухвати жене? ” (Daly et.al. 1988: 14). Мејнстрим теоретичари траже објашњења криминалитета која се могу генерализовати и за мушкарце и за жене, што са феминистичког гледишта представља недостатак јер се због огромне разлике у обиму криминалитета и стопи криминалитета мушкараца и жена не може констатовати да постоји општи етиоплошки процес. То значи да је немогуће вршити генерализацију, већ је потребно испитати како различити макро и микро криминогени фактори утичу на појаву криминалитета код различитих родова, имајући у виду искуства жена и искуства мушкараца. Због родне природе мушких и женских живота, поједини криминогени фактори имају различита значења и имају различите последице за мушкарце и жене.

Родна пропорција криминалитета (*the gender-ratio of crime*) значи утврђивање разлога за различиту стопу криминалитета жена и мушкараца. Поставља се питање због чега су мушкарци склонији криминалитету него жене и шта објашњава ове родне разлике (Daly et.al. 1988: 515). Ова питања су усмеравала стручњаке ка томе да обрате пажњу на родне разлике и неравноправности и да развију теорије које могу објаснити варијације у женском и мушком преступништву. Традиционални и мејнстрим приступи објашњавају разлике између криминалитета жена и криминалитета мушкараца стереотипним идејама дихотомне родне разлике и третирају род као индивидуалну особину. Ова схватања се критикују због тога што се род не разматра као кључни елемент друштвене организације и не узима у обзир разлике у односу на расу, класу и године. Разлике у трендовима криминалитета за нека кривична дела показују да нема униформне или статичне родне пропорције преступништва и да тако диференцијални јаз међу преступима остаје важно место за испитивање. То значи да је приликом утврђивања родних разлика у феноменолошким и етиолошким обележјима криминалитета жена и мушкараца неопходно је сагледавање различитих друштвених услова живота мушкараца и жена обликованих расном и класном неравноправношћу и различитим друштвеним позицијама једних и других.

Daly (Daly et. al., 1998: 95) је у оквиру феминистичког проучавања установила три важне области за анализу односа рода и преступништва: *родни путеви*

ка кршењу закона (који фактори који доводе до преступништва мушкараца и жена и на који начин су они родни), *родни криминалитет* (карактеристике мушког и женског преступништва и на који начин су они друштвено организовани), *родни животи* (како се у оквиру рода организује дневни живот, како род структурира расположиве токове деловања и идентитета и како се ова искуства прожимају са криминалитетом).

На основу биографских података и искустава жена о виктимизацији и преступништву у феминистичким радовима, почев од раних деведесетих година прошлог века па надаље, констатовано је да рана виктимизација девојака ствара добар основ за њихово девијантно и криминално понашање (злостављање у породици доводи до бекства из куће, проституције, наркоманије, криминалитета) као стратегију преживљавања (Chesney-Lind i Pasko, 2004: 5). Daly наглашава да овај „водећи сценарио женског кршења закона” (Daly 1992: 136) треба да се прошири и на друге важне аспекте живота жена и девојака који их стављају у ризик од преступништва, укључујући друге манифестације родне неравноправности (расне и економске маргинализације, искуства у школи, структурну дислокацију и сл.). У студији о малолетничким бандама, на основу квалитативног истраживања, анализирани су ризици за укључивање младих девојака у банде и констатовано је да је ранија виктимизација важан ризик за улазак у банде, што представља средство бекства од угњетавајућих патријархалних породичних услова (Joe i Chesney-Lind, 1995:420, Miller, 2001: 58).

Студија која значајно подиже стандарде за квантитативна истраживања рода „*The Gendering the Violent Delinquency*”, аутора Heimer i DeCoster, разматра два кључна теоријска проблема од интереса за феминистичке криминологе: варијабилност у употреби насиља у оквиру рода (*within gender*) и варијабилност у насиљу код различитих родова (*across gender*). Полазећи од теорије диференцијалне асоцијације, Heimer i DeCoster приказују један комплексни теоријски модел криминалитета насиља као резултат родне неравноправности базиран на издиференцираним искуствима младих жена и младих мушкараца. Посебно се фокусирају на однос између друштвене структуре и културе и истичу да се различите друштвене структурне позиције – базиране на роду, раси и друштвеној класи, могу посматрати у два значајна културна процеса: породична контрола и вршњачка удружења (групе). У погледу породичних контрола, Heimer i De Coster разликују два типа породичне контроле која различито делује на мушкарце и жене: директна и индиректна родитељска контрола⁴

---

4 Директна родитељска контрола обухвата надзор и принудну дисциплину, док индиректна настаје на основу емотивне привржености породици. Индиректна контрола која настаје на основу емотивних веза са породицом примарна је када је у

(Miler et al., 2006: 231). Разматрајући утицај вршњачких група констатују да је већа вероватноћа да дечаци буду изложени пријатељима који имају агресивне активности и нормама које погодују насиљу. Родне дефиниције, ставови и уверења (традиционална веровања о правилном понашању мушкараца и жена, мушкости и женскости, која наглашава пасивност, неагресивност и физичку и емотивну слабост жена) имају директан утицај на вероватноћу да жене учествују у вршењу насиља (Heimer i De Coster 1999: 283).⁵

Значајну област развоја феминистичке криминологије чине истраживања о родној друштвеној организацији и ситуационим контекстима криминалитета. Род се посматра као потенцијално свеопште релевантан за друштвено понашање, а ситуациона родна очекивања и родне структуре обликују криминалне догађаје. У овим истраживањима посебно је наглашена „нејасна граница” између виктимизације и преступништва. Сматра се да је основни ризик за касније учешће у криминалитету искуство виктимизације и да је виктимизација кључни ситуациони фактор у основи криминалитета. Ова повезаност је најочигледнија у феминистичким анализама жена које убијају своје насилне супруге, где је насиље које врши жена условљено не само дугим серијским злостављањем, већ и кулминирајућим инцидентом виктимизације. Такође се наводи и један посебан облик преступништва жена, који се састоји у крађи новца од клијената приликом пружања сексуалних услуга, што је несумњиво повезано са отпором према повећаној виктимизацији жена и смањењу цене на сексуалном тржишту (Maher, Curtis, 1992: 246). Mullins и Wright су открили да су жене више него мушкарци осетљивије на реаговање породице на њихово преступништво, што значи да су подложније утицају неформалне друштвене контроле (Mullins, Wright, 2003: 832).

Треба поменути још једну важну област феминистичког истраживања у криминологији. Ради се о родној природи мушког преступништва и проучавању криминалног понашања мушкараца у контексту родних теорија. Изнијансиране везе између маскулинитета и насиља сагледане су у оквиру: расног и етничког идентитета, ауторитета или моћи мушкараца и потребе да се изгради и одржи родна репутација „лоших момака“ (Miller et. Al., 2006: 237).

питању понашање девојчица, док директна контрола има већи утицај на смањење делинквенције дечака.

5 Закључак овог истраживања је да је „криминалитет насиља родно одређен на различите начине, да је адолесцентно насиље производ родних искустава и да су родне разлике у насиљу укорењене у разликама у моћи“.

Концепт *родних живота* (*gendered lives*), који је објаснила Daly (Daly et al., 1998:98) односи се на испитивање значајних разлика између жена и мушкараца у начинима на који доживљавају друштво. У поређењу са другим аспектима феминистичке криминологије, овај правац захтева систематску пажњу усмерену према анализи рода, много више него према анализи криминалитета („пре него да се анализира род као корелат криминала, треба анализирати криминал као корелат рода.“). У студији „*Sexed Work*“ ауторке Maher (Maher, 1997:54) описано је систематско истраживање родних живота, засновано на етнографији и дубинским интервјуима са женама које тргују дрогом на локалном нивоу.⁶ Критикујући феминистичка истраживања по којима „кршење закона од стране жена представља симптом њихове виктимизације“, Maher наглашава да потенцирање виктимизације жена негира њихово деловање и приказује жене као пасивне и зависне.

5. Закључак

Феминистичка криминологија се појавила у време великих друштвених промена и промена у свести људи током седамдесетих година прошлог века и данас представља један значајан теоријски приступ и легитиман теоријски правац у криминологији. За криминологију је појава феминистичких теорија посебно важна због тога што је је отворила многа питања, која до тада нису разматрана, а од одлучујућег су значаја за превенцију криминалитета оба пола. Први феминистички оријентисани радови и истраживања у криминологији показали су да су жене подједнако важне приликом научног проучавања криминалитета као и мушкарци. Велики број савремених феминистичких теорија у криминологији помогао је бољем разумевању жене као извршитељке кривичних дела, жртве и представнице система кривичног правосуђа. Феминистичке теорије у криминологији не само да указују на родну неједнакост, већ и на дискриминацију у погледу расе, година, националности, религије, физичке способности, сексуалне опредељености и сл. Осим тога, феминистичке теорије су дале нова објашњења сексуалног насиља, сексуалног узнемиравања и насиља у породици, посебно друштвено опасних типова криминалитета, чије су жртве углавном жене.

---

⁶ Истраживање је показало да постоји ригидна родна подела рада у трговини дрогом уличног нивоа, обликована на расним основама, у којој су жене „у јасном неповољном положају у односу на мушкарце“. Због тога што су искључене из профитабилним могућности, жене се опредељују за „сексуални посао“ као једну од мало опција које су одржива у зарађивању новца.

Фузија родних теорија са криминолошким теоријама унапредила је разумевање комплексних начина на које се род повезује са криминалитетом. Централне теме феминистичке криминологије, као што су пропорције рода, родни путеви, родни криминалитет и родни животи, представљају главне теоријске и емпиријске правце. Такође, све већи број студија је усмерен према односу маскулинитета и криминалитета, наглашавајући ситуационе контексте и општу комплексност родних релација са криминалитетом. Посебну пажњу треба посветити оним феминистичким истраживањима која анализирају искуства жена која воде ка криминалном понашању и која указују на потребу суштински важних промена у превентивним и интервентним програмима. Због тога је веома важно даље развијати феминистичка знања у оквиру криминологије, упознавати ширу научну и стручну јавност са њеним концептима и примењивати резултате истраживања у пракси полиције, тужилаштва, судова и других државних органа и институција.

Литература

- Brownmiller, S. (1974). *Against our will: Men, Women and Rape*. New York, Fawcett Columbine.
- Gondorf, E., Fisher, E. (1988). *Women as Survivors*, Lexington Books.
- Daly, K., Chesney-Lind, M. (1988). *Feminism and Criminology*. Justice Quarterly 5.
- Daly, K. (1992). *Women's Pathways to Felony Court: Feminist Theories of Lawbreaking and Problems of Representation*, Review of Law and Women's Studies, 2.
- Daly, K., Maher, L. (1998). *Criminology at the Crossroads: Feminist Reading in Crime and Justice*, Oxford University Press.
- Joe, Karen A., Chesney-Lind, M. (1995). *Just Every Mother's Angel*, Analysis of Gender and Ethnic Variations in Youth Gang Membership, Gender and Society 9.
- Константиновић Вилић, С. (1984). *Жене убице*, Градина, Ниш.
- Константиновић Вилић, С., Николић Ристановић, В. (1998). *Криминологија*, Студентски културни центар, Ниш.
- Константиновић Вилић, С., Петрушић, Н. (2010). *Жене, закони и друштвена стварност*, књ.2, Женски истраживачки центар за едукацију и комуникацију, Ниш.
- Lange, R. *Das Rätsel Kriminalität*, Alfred Metzner verlag, Frankfurt am Mein, Berlin.

- Lombroso, C, Lombroso/Ferrero, G. (1894). *Das Weib als Verbrecherin und Prostituirte*, Hamburg.
- Mabel, E. (1962). *Злочину савременом друштву*, Веселин Маслеша, Сарајево.
- Maher, L. Curtis, R. (1992). *Women on the Edge: Crack Cosaine and the Changing Contexts of Street-Level sex Work in the New York City*, Crime, Law and Social Change, 18.
- Maher, L. (1997). *Sexed Work: Gender, Race and resistance in a Brooklyn Drug Market*, Oxford, UK Clarendon Press.
- Miller, J. (2001). *One of the Guys: Girls, Gang's and Gender*, New York: Oxford University Press.
- Miller, J., Mullins, Ch. (2006). *The Status of Feminist Theories in Criminology. Taking Stock – the Status of Criminological Theory*, Advancees in Criminological Theory, Vol. 15, Transaction Publishers New Brunswick, New Jersey.
- Mullins, Ch.W. Wright (2003). *Gender, Social Network's and Residential Burglary*, Criminology 41.
- Николић Ристановић, В. (2011). Род и насиље. У Ј.Милојевић и С.Марков (Прир.), *Увод у родне теорије*(стр.337-346), Нови Сад, Универзитет у Новом Саду, Центар за родне студије, Mediterran Publishing.
- Пекић, Ј. (2013). Феминизам и криминологија. Родне улоге у изучавању феномена криминалитета. У Д.Арсенијевић, Т.Флессенкампрог (Прир.) *Којег рода је сигурност* (стр.171-192), Сарајево, Сарајевски отворени центар.
- Pollak, O. (1950). *The criminality of women*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press.
- Heimer, K., De Coster, S. (1999). *The Gendering of Violent Delinquency*, Criminology 37.
- Connell, R.W. (1987). *Gender and Power*, Stanford, CA, Stanford University Press.
- Cremer, C.G. (1974). *Untersuchungen zur Kriminalität der Frau*, Kriminalwissenschaftliche Abhandlungen, Band 7, Verlag Max Schmidt-Rönhild, Lübeck.
- Chesney-Lind, M. Pakso, L. (2004). *The Female Offender*, 2nd ed. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Walker, L.(1977/1978). *Battered Women and Learned Helplessness*, Victimology 3-4.
- West, C., Fenstermaker, S. (1995). *Duing Difference*, Gender and Society, 9.
- Williams, Ch.L. (2000). *Preface*, The Annals of the American Academy of Political and Social Science.

Slobodanka Konstantinović-Vilić, LL.D.
Full Professor, Faculty of Law, University of Niš

***Feminist Criminology:
A Theoretical Framework on Gender-based Crime***

Summary

Feminist criminology developed in the 1970s as a school of criminology which primarily sought to emphasize the lack of feminist explanations in criminology, feminist examinations of women's criminality and victimization. The basic task of feminist criminology was to make women visible in criminological and victimological researches, which were supposed to be "about women, done by women and for women". Biological determinism, which promoted the relationship between innate biological traits of women and women's criminality within the framework of classical criminological theories, was specifically criticized within the theory of feminist empiricism and standpoint feminism, which based their conclusions on the experience of women, primarily in relation to their victimization (sexual delinquency, marital violence). By using Foucault's analysis of power, feminist-oriented criminologists have highlighted that different strategies for the oppression of women's bodies (ranging from ideological images of femininity in classical criminology to specific procedures of constraint and bodily control) are of paramount importance in maintaining hierarchical social relations. The feminist discourse in criminology, which has been most influential in the USA, has changed over time and extended to examining criminality in terms of the issues of gender, race, age, nationality, religion, physical abilities, sexual orientation and other differences which can serve as a basis for discrimination. Further development of feminist criminology is aimed at informing a wider public about its basic tenets, particularly in relation to the victimization of women, as well as its wider application in the police, prosecution, courts and other institutions dealing with women's criminality and the protection of female victims of violence.

Key words: *feminism, criminology, gender approach, criminality, criminalization, victimization*